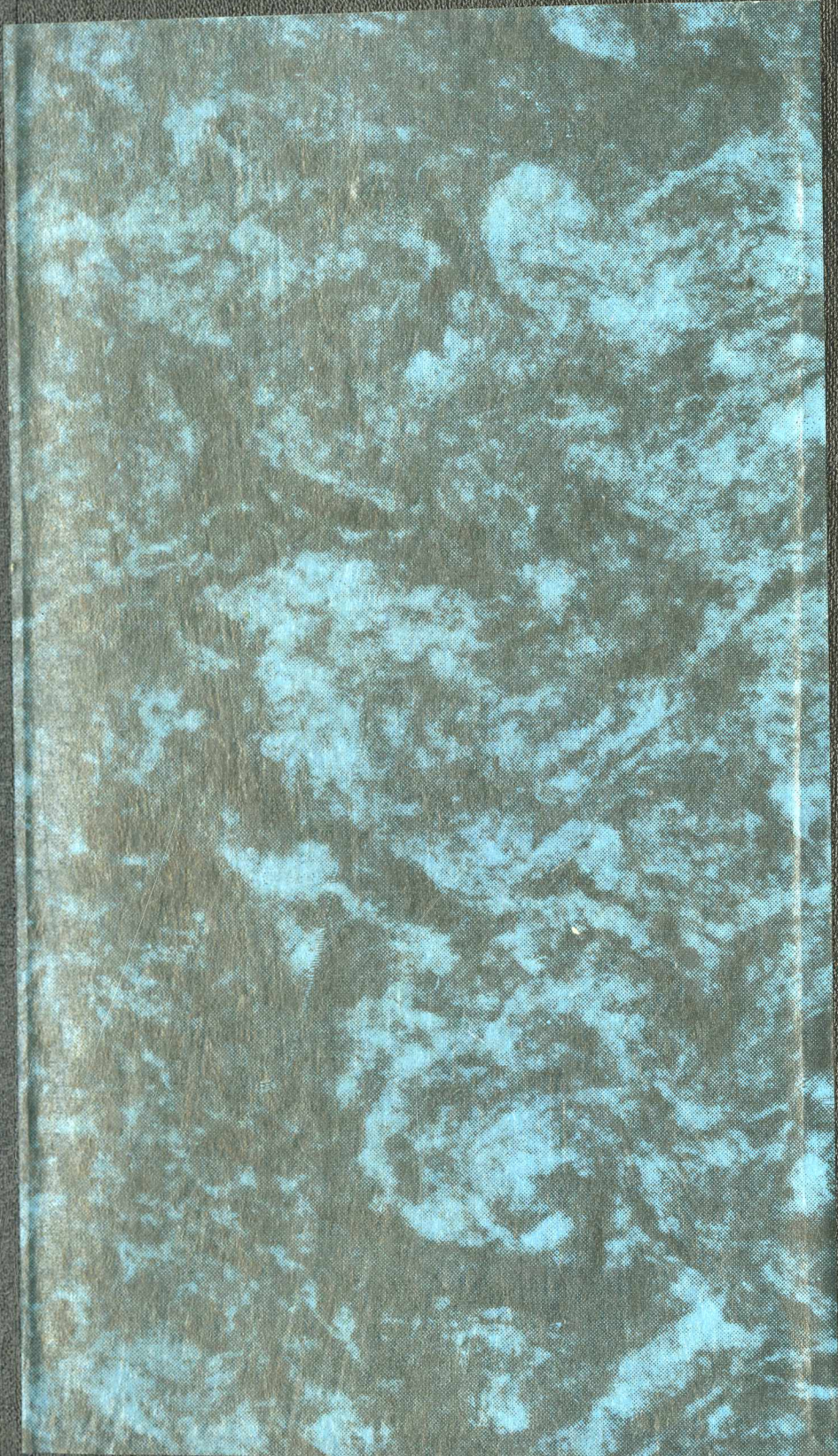

Politikai
röpiratok.

126.

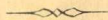

126.

1105

MEZŐGAZDASÁGI

MUNKAERŐ-CALAMITAS.

A FÖLDMIVELÉS, IPAR ÉS KERESKEDELEMÜGYI MINISTER

MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

KENESSEY KÁLMÁN.

6.

Dallagi Mór
[Signature]

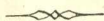
PEST, 1868.

KIADJA RÁTH MÓR.

Ráth Mór kiadásában megjelentek:

- Arany János.** Összes költeményei. 6 kötetben. A költő arcképével. 7 frt. 20 kr., 3 diszkötésben 10 frt. 50 kr., 6 diszkötésben 12 frt.
- Arany János.** Összes költeményei. Egy kötetben. A költő arcképével. 7 frt. 20 kr. Diszkötésben 11 frt. Fényképekkel 16 frt. 50 kr.
- Arany-Album.** Than Mór és Lotz Károly fényképezett rajzai Arany J. költeményeihez. Pompás diszkiadás 9 frt. 50 kr.
- Bock Ernő Károly.** Az egészség 4 könyve. A magyar nép szükségéhez alkalmazva. 38 ábrával. 4 kötet. 2-ik jutányos kiadás 3 frt.
- Budapesti szemle.** 1867, 1868. Szerkeszti Csengery Antal. a 10 frt.
- Cherbulier.** Egy becsületes asszony regénye. Ford. Tolnai. 2 kötet 2 frt.
- Curtius.** Athén Pericles korában. Ford. Pór. 1 frt. 20 kr.
- B. Eötvös József.** Gondolatok. 2 frt. Diszkötésben 3 frt.
- B. Eötvös József.** A nemzetiség kérdése. 1 frt. 40 kr.
- B. Eötvös József.** Reform. 2. kiadás. 2 frt.
- B. Eötvös József.** Költeményei. Album-kiadás. Székely és Keleti rajzaival. Pompás diszkötésben 12 frt.
- B. Eötvös József.** Magyar írók és államférfiak. Füzve 2 frt. 60 kr.
Angol kötésben 3 frt. 40 kr.
- Erdélyi János.** Egyetemes Irodalomtörténet. 4 frt.
- Feuillet Oct.** Camors gróf. Ford. Huszár K. 2 kötet. 2 frt. 80 kr.
- Gróf Forgách Ágost.** Észrevételek a megyék átalakítása körül. 1 frt.
- Frankl Vilmos.** Pázmány Péter és kora. 1. kötet. 4 frt. 50 kr.
- Görgei Arthur.** Gazdátlan levelek. 60 kr.
- Gyöngyvirágok.** Nyugoti költőkből ford. Szász Károly. Gyémántkiadás. Diszkötésben 1 frt. 50 kr.
- Gyulai Pál.** Vörösmarty életrajza. 1 frt.
- Gyulai Pál.** A népszerűség. Satira. 30 kr.
- Herbert L.** Napoleon Lajos. Történeti korrajz. 10 kötet. 6 frt.
- Horváth Mihály.** Kisebb történelmi munkái. 4 kötet. 13 frt. 60 kr.
- Horváth Mihály.** Magyarország függetlenségi harcának története. 3 kötet. 12 frt., angol kötésben, szerző arcképével 14 frt. 60 kr.
- Horváth Mihály.** Kossuth L. utolsó leveleire. 3-ik kiadás. 80 kr.
- Horváth Mihály.** 25 év Magyarország történetéből. 2-dik kiadás. 3 kötet 10 frt.
- Horváth Mihály.** Szabad egyház a szabad államban. Williams Roger. Történeti életrajz. 1 frt.
- Hugo Victor.** A nyomorultak. 10 kötet. 10 frt.
- Hugo Victor.** A tenger munkásai. 3 kötet. 4 frt. 20 kr.
- Jókai Mór.** Politikai divatok. Regény. 4 kötet. 2 frt.
- Jósika Miklós.** Sziklarózsa. Regény. 4 kötet. 2 frt. 50 kr.
- Juste Tivadar.** Mária, magyar királyné, II. Lajos özvegye. Francziából. 1 frt. 50 kr.
- Kákay Aranyos.** Országos árny- és fényképek. 1 frt.

MEZŐGAZDASÁGI
MUNKAERŐ-CALAMITAS.

A FÖLDMIVELÉS, IPAR ÉS KERESKEDELEMÜGYI MINISTER

MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

KENESSEY KÁLMÁN.

DEBALLAGI MÓR.

PEST, 1868.

KIADJA RÁTH MÓR.

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ МИНИСТЕРСТВО

Министерство науки и высшего образования Российской Федерации
Федеральное государственное научное учреждение
«Институт проблем механики имени академика
М.В. Ломоносова»

Институт проблем механики имени академика
М.В. Ломоносова
Москва, Россия
125080

М.В. Ломоносов

1980

И.И. Иванов

Ki csak felületesen vizsgálja is Magyarország mezőgazdasági viszonyait, első tekintetre látnia kell, hogy a nagy politikai katastropha óta oly átalakuláson ment földmivelésünk át, minőt csak nagy rázkódások eredményezhetnek.

1848-ig az adómentes nemesi birtok nem sarkantyuztatott az államterhek viselése s az egyéni igények fokozódása által a nagyobb jövedelmeztetés regioi felé. A közlekedési eszközök hiánya, a kivitel parányisága — s hozzá a köztünk és az örökös tartományok közt fennálló vámok: mindezek tényezők voltak arra nézve, hogy a hazai földmivelés saját zsirjába fulladjon.

A birtok csak inkább kényelmi czikkül tekintett, melyből gazdag asztal mellett kényelmesen lehet élni s igen alkalmas arra, hogy kedvtelés végett tűzvérü lovakat tenyészsen urasági használatra; — de hogy a birtok egy oly nagy töke mint a pénz — mint a gyár s egyéb vállalat, melynek kamatai ökszerűbb kezelés és czélszerűbb beruházások útján emelhetők is, arra vajmi kevés birtokos gondolt. Gazdálkodtak az emberek, mert a föld táplálta őket, — termeltek annyit, mennyi a ház, a cselédség dús élelmezésére épen szükséges-

nek mutatkozott; — beérték azzal, mit, szerintök, az isten jó kedvében adott — többel ugyanis mit csináltak volna, midőn így is a zsiszik emészté fel egy jó részét a búzas vermek tartalmának. Kézpénz kiadásait a gazdának a juh-, a szarvasmarha- és lótenyésztés fedezte.

E korszak volt a magyar földmivelés idyll korszaka, — ez volt a pénz dolgában nem szükölködő — a hitelbankok után nem sovárgó, sőt azokat hirtől is alig ismerő, régi jó, becsületes táblabirák korszaka, — korszaka az uri módon, kényelmesen üzött gazdaságoknak, korszaka a délibáb ködében uszó rengeteg ménesek és kolompos gulyáknak — a csikós és gulyások uralmának.

Bőség mindenben, fönn és alant — egyaránt; — a nép, az urimunka mellett, csak úgy karczolta fel földjét, — a család szükségére mégis eleget termett az, s ha hiányzott valami, bőven behozta a részért nyomtatás — mely kényelmes dolgot felkeresett a jó módu négylovas gazda is, — amíg a zsellérség s a kevés számú proletar, előbb mint arató, később mint villás, tele zsákokat takaríthatott egész évi élelmére családjának.

Nem ismerték még e korban a munkás kéz hiányát; — részért adatott ki minden gabnamunka, s a mérsékelt térre szoritott magtermelés könnyű szerrel találta meg munkásait.

Még az időjárás is kedvezett a mezőgazdaság ez idylljének; — alig dördült meg nyáron az ég, alig

mutatkozott egy-egy sötétebb felleg az ég boltozatján: már jótékony esők áztatták meg időről időre a szömjas földet; — nedves tavasz és ősz tette járhatlanokká az alföld ismeretes fekete színü utait, — s a tél rőnyi magas, sokszor öles hóval takarta be az ország földjét — szóval, volt elégséges csapadék — eső, harmat és hó, — s nem üldözte a gazdát az aszály — a késői s a korai fagy — sem a havatlan száraz tél....

Tán mert még ez időkben szilaj ménként szaguldott a szabályozatlan Tisza — tengerré áradva minduntalan — a magyar térségen, — csordultig tele vizzel állott a Kunlapos — az ecsedi láp — a Kondor, Alibunár és száz más tó és sárviz; — és a kiméletlen fejsze nem hagyá még földetlen, jelenben már oly nagy számú kopasz hegyeink és halmainkat — s a sík erdők talaja ismeretlen volt az eke vasával.

Ez volt képe főbb vonásokban a mezőgazdaságnak hazánkban 1848-ig — s e csöndéletet csak egy században egyszer-kétszer zavarta meg egy-egy aszályos év, vagy rendkívüli időkben érkezett fagy; — kevés volt az állam s az egyének szüksége — s e keveset feszített munka nélkül megadta az anya természet.

A földmivelés e csöndéletével összehangzó volt a politikai élet, mely szintén csöndéletszerű volt — s melynek békéjét csak az országos gravamen-eket hordó szekerek nyikorgása s a megyeházák termei-

ben fel-felzajlott viták — hasonlóul a viharhoz egy pohár vízben — elevenítették időről időre fel.

* * *

Ez idők óta csak alig husz év gördült le — s mégis minden mennyire megváltozott — mintha legalább is egy század folyt volna le a válság óta! Földművelés — munka — pénz és kereskedelem terén mily különbség... Az associatio s a gözerő hatalma csodákat mivel — hangyaszorgalom mutatkozik minden felé — az anyagi téren mindenütt foglalást tesz a speculatio szelleme — a figyelem minden oldalról erre irányul — vasutak épülnek az ország különböző részein és csatornák tervéztetnek.

A munkáskéz hiánya szembetünőleg — sőt ijesztőleg lép előtérbe, — s a keleti tétlenség helyét élénk sürgő mozgalom és tanulmány váltja fel — mintha újra meg újra hangoznának a jós szavak: „Magyarország nem volt — hanem lesz.“

Már az ötvenes évek elején — részint a szabaddá lett jobbágyi munka elveszte — részint és inkább az eddig ismeretlen adó nyomása — s még jobban a mutatkozó magas gabnaárak miatt — új irányt kezd venni a földművelés: — az eddig négyszögmértföldenkint legelőül használt terekről leszorítottak az ott legelészett tetemes juh- és marhanyájak; — az eddig fényüzési cikkkép nagy terjedelemben üzött lótenyésztés inkább összeszorult — a szabadménések tűnni kezdtek; — a legelők roppant tömegekben törettek

fel és fordítottak buza- és repcze- s általában gabna-
termesztés alá — s az ekként megszorodott mezei
munkára szük kezdett lenni a kézerő — s a nagy-
birtokok helyenkint kénytelenek lőnek apró coloniák
utján magukon segíteni.

Fokozódott a gabnatermelési ipar — egész az
aránytalanságig — évről évre, mely iparra a bőséges
1861. év tette föl áldásával koronáját. Ez évben cul-
minált a szántóvető iparának sikere — volt gazda-
gon eladni való és volt szokatlanúl magas ár — a
nagy kivitel mellett.

E gazdag év után újra alkonyodni kezdett, — s
az 1861-től 1867-ig hat sanyaru év — aszály és fagy
csapásaival látogatta meg a magyar tereket, s az in-
ség — mely 1863-ban tetőpontig emelkedett — a
magyar nép között honossá kezdett lenni.

E nehéz emlékü hat év — melynek annyi va-
gyon és ipar áldozatja lön — megfojtott minden me-
zőgazdasági vállalkozási szellemet; — a munkás osz-
tály dolog után sovárgott, — a kis- és nagykereske-
delem szomorúan pangott, — s a gazdasági egyletek
lehangoltan tengettek....

Következett az 1867-ki ismét megáldott esztendő:
uj életre kelt minden a hazában — a legkisebb föld-
mivestől a kereskedőig, — mert nálunk, e kiválóan
földmivelő országban, ha a gazdaság virul, csak ugy
élhet a kereskedelem is, s a földmivelés szerencsétlen
esélyeit azonnal érzi a kereskedelem, az ipar — s ép
ez az oka: mért hogy oly nagy sulyt óhajtok én

fektettetni a földművelési ügy emelésére — mert azt én a nemzet életfájának tekintem.

Minden ágában a kormányzatnak készségesen irom alá a lehető gazdálkodást — a takarékossgot; de a földművelés érdekei körül — akár a pazzarságig bőkezű tudnék lenni — mert ez a tér az, melyen az ipar és kereskedelem táplálkozik — lendületet s fejlődést nyer, — melynek virulása nélkül Magyarországon nincs élet — sem szellemi sem anyagi — s melynek ép azért magas piedestatra kell helyeztetnie — mint egy bálványnek: mely az erő kútfejeknek tiszteletére állíttatott.

Szerintem csak ott lehet életerős az ipar és kereskedelem, hol az a földművelésre mint életerős talpra alapíttatott. A mely nemzetnek ipar s kereskedelme nem e kútfejből meríti életerejét, állítani merem, hogy a bár mily pezsgő élet ott csak ephemer, melyet a véletlen könnyen halomra dönthet, mely egy háboru vagy más esély okozta paniquenek menthetlenül áldozatul esik — s utána nyomor és pusztaság üti föl fejét, és az ujra felépüléshez a reménynek még csak sugara is alig mutatkozik.

Következett a föntebb ecsetelt nehéz évek után, ismétlem, a megáldott 1867-dik esztendő: a földművelési ipar uj lendületet nyert, ujra visszatért a csüggedt kedélyekbe az elveszett kedv és ruganyosság. A politikai szivós küzdelmet a gondviselés a kibékülés-

sel s a koronázással fejezte be. Uj élet és mozgalom terjengett szerte az országban.

Az inséges évek súlya alatt lecsigázott munkás, örülve hogy valahára munkája után kenyérhez jutott, nyugodt szorgalommal, követelés nélkül látott szakmájához; — béke, rend és nyugalom — és megelégedés látszik meghonosulni a hazában.

Igy köszöntött be jelen év — mely a földművelésre nézve nagy reményeket költött, de mely remények nagyrészt meghiusultuk aratás után.

A tavalyi bőséges év alatt kiállott nélkülözéseit — szenvedéseit feledő munkás-osztály — most már a túlzott aratási remények — s a sok vasutépítési tervek — a Pesten roppant mérvben megindult építkezések — iparvállalatok befolyása alatt követelő, sőt túlkövetelő kezdett lenni.

A napszám az aratási időben, sőt már megelőzőleg, oly netovábbját érte el, mely képes meggyilkolni bármely életerős mezőgazdasági ipart is — lévén már a kapásnapszám ez idén 1 forint és itcze bor sőt pint is a szőlős vidékeken — s a kaszásnapszám két sőt három frtig is fölrugott, mi normalis pénz- és élelmi viszonyok között eddigelé hallatlan dolog volt Magyarországon, — s oly abnormitas, mely romlással fenyegeti a mezőgazdasági industriát — mely pedig minél magasabb tökélyre emelkedik, annál számosabb kezeket vesz igénybe — daczára az alkalmazott munkaerő-kimélő gépeknek.

Tetézte a napszám drágasága által okozott bajt azon majd nem országszerte tapasztalt rendellenesség, melyet az aratási szerződések kikötményei megszegése körül az aratók tömegenkint tanusítottak.

Első jelensége volt e rendetlenségnek az aratók kisebb számmal kiállása mint kötelezve volt.

A tuladunán általánosan dívó ugynevezett lójárási szakmányunkára 10—20 százalékkal kevesebb jelent meg a birtokos vagy bérlőnél; — a megjelenetek helyenkint kijelentették, hogy a lójárási munkához (rendesen bükköny-, luczernakaszálás, gyűjtés — kukoriczakupálás, töltögetés) hozzá se fognak, míg a — szerintök — nyomasztó lójárási munkából egy része a teljesítendőnek el nem engedtetik, — ha a gabnaaratásnál a részdij meg nem javittatik — különben elmennek tömegestül, — s helyettük, ha csakugyan elmentek, napszamos vagy éppen nem, vagy roppant árért lön kapható, —

szóval, egy eddig Magyarországon ismeretlen nemével ismerkedtünk meg a calamitasnak — a munkáserő calamitassal, egy nemével a napszamos- vagy jellemzőbben az arató-strikenek.

Ezen, mezőgazdaságunkra ónsúlylyal nehezkedő s megöröködése esetén ugyanazt végveszélylyel fenyegető bajnak — miként keletkezése — s lehető orvoslása méltán lön Excellentiád feszült figyelmének tárgya, — méltán lőnek Excellentiád által a gazdasági egyetek ez érdemben fölkérdezve — s méltó e túlfontos tárgy arra, hogy fölötte — keletkezése ugy

mint orvosolhatása módjai fölött úgy a megkérdezt gazdasági egyletek, mint minden egyes — a közügyek iránt érdeklődő fő gondolkodjék, s előadja azt, mit e tekintetben észlelt s hogy reá mutasson a baj forrásaira és taglalja a gyógmód lehető módozatait.

Felhivatván Excellentiád által, ez ügyről elmondani véleményemet: ebbeli megtisztelő föladatomnak készségesen felelendő meg, szerencsém lesz előterjeszteni mindazt, mit e tárgyban saját tapasztalataim, észleléseim, vizsgálódásaim nyomán előadni képes vagyok.

* * *

A napszám vagy munkáskéz hiánya — s az ebből keletkezett abnormis napszámdrágaság okait tüzetesebben fejtegetni akarván, igen természetesen azt kell első helyen állítnom, hogy e baj főoka gyér népességi viszonyainkban keresendő és található fel.

Hogy, ugyan-e gyér népesség mért felelt meg az 1848-diki — általam mezőgazdasági válpontnak jelzett — év előtti időkben a földművelés igényeinek, megfejtém föntebb, — állítván: hogy az akkori patriarchalis — nomádszerű állattenyésztő gazdasággal rokon viszonyu mezőgazdasági állapotok kényelmesen beérték, a jobbágyság köteles és biztos számitásu munkája mellett — azon munkaerővel, melyet a népesség önként szolgáltatott.

Mig ma — midön a roppant terjedelmű legelők gabonatermő terekké változván, ugyanazon terület, melyen aránylag csekély számból álló csikós, gulyás,

juhász, kondás-személyzet teljesen megfelelt hivatásának — ugyan-e terület ma száz ezrével követeli a munkáskezet.

Ehez járult még a Tisza szabályozása által vízármentesített s a földmivelésnek eddigelé megnyert 220 □ mértföldnyi nagy térség; — a Balaton leebb szállítása, a Kunlapos, a Hosszúrét, Alibunár, Kanyapta mocsár s több más terjedelmes tavaknak — részint önkéntes — részint mesterségesen eszközlött kiszáritása által származott nagyszerű — mintegy 32 □ mértföldnyivel öregbedése a földmivelés s különösebben az eke terének.

Hogy a gabonatermés mily aránytalanul növekedett 1848 óta, szolgáljon tanuságul arra ezen kis összeállítás:

1847-ben buza termett az országban kerek számmal	23.000,000 mérő
1868-ban buza termett az országban kerek számmal	44.000,000 mérő

majd nem kétannyi mint 21 évvel előbb.

Nézzük a kivitelt is:

1847-ben kivitetett	1.755,000 mázsa
1867-ben kivitetett	16.000.000 mázsa.

Ehez járul továbbá azon nevezetes körülmény, hogy a politikai térről leszorult hazafias tevékenység a földmivelés ügyének emelésére csoportosult össze. A számos — az ötvenes években keletkezett gazdasági egyletek világos példái annak, miként a szellem egyedül a földmivelés mezején keresett és talált fog-

lalkozást — vigaszt. A számos ez időben megjelent gazdasági munkák, folyóiratok, napilapok mind az anyagi érdekek előmozdítására voltak irányozva, s az anyagi érdekek elsőbbsége — s ez időben csak nem egyedül művelhetője — a mezőgazdaság volt, mely is sarkantyuztatva a behozott s egyszerre — úgy minden bevezetési előzmények nélkül — ónsúlylyal behozott adófizetés által is, oly nevezetes lendületet vön a cultura felé, melyet epochalisanak kell jeleznünk anyagi viszonyaink történetében.

Ez időben lön az intensivitas eszméje gazdáink körében ismeretes — ez eszme lön a jelszó, ez eszme lön a szellemi s az anyagi beruházások céltáblája; — erős, eddig ismeretlen érdekeltség, munkásság, mozgalom támadt gazdáink körében — mit a magas gabonaárak kedvezőleg gyámolítottak, és az okszerűbb, a helyesebb kezelés alapjai lerakatni kezdetek — s ez alapokkal a munkáskezek kétszeres, háromszoros mérvben alkalmazása is előtérbe lépett — mindamellett, hogy a gazdasági — eddig jó részt ismeretlen — gépek rendkívüli arányban indultak használtatni.

Ez időben terjedt el a váltógazdaság tüzetesebb üzése s vele a kapásnövények terjedtebb mivélése, — számosabb czukorgyár keletkezése által a czukorrépának nagy terjedelmű termelése; — eddig a répa csak is kertekben termesztetett, kevés kivétellel, — most már a szántóföldekre vándorolt ki, és pedig csak hamar oly kiterjedésben, hogy az eddig nem is gyanított munkáskéz hiánya érezhető, — s gyér népes-

ségi viszonyunk tüzetesebben vizsgálat és tünődés tárgya kezdett lenni; — s a jó régi, patriarchalis kényelmes gazdasági állapotok lépcsőről lépésre tünedeztek, s helyöket a sokszorozott erőfeszítés, a komoly tanulmányok — a számitás és gond — foglalta el.

Mindemellett úgy ahogy segített magán a magyar gazda és a dolgok nagyobb fennakadás nélkül mentek, — exorbitans napszámáruk, általában aratói strike vagy rendetlenség elő nem fordult 1861-ig, mely áldásteljes év után a végzetes, inséges évek sora köszöntött be, amikor már nem annyira a kézhiány, mint százszor inkább a munkahiány csapása lön általános.

A birtokos-osztály nem birt munkát adni, mert nem volt miből — és nem volt miért, — a mezők fele munkát sem igénylettek mint boldogabb esztendőkből, — kaszálási, gyűjtési munka a semmivel volt határos az aszály uralma alatt, — az arasztos gabna könnyü szerrel volt ellátható — künn és benn egyaránt. A kedvevesztett gazda kénytelen volt minden javítást, szépítést, ültetést, árkolást, rigolozást beszüntetni, — s ha a jótékonyság szelleme adta munkáját bevégezte az inséges munkás, örült ha 10—20 krajczárt is nyerhetett a legnehezebb dologért is — ez években, szóval, a munkáskéz hiánya érezhető épen nem volt és a napszám a munkaadó kénye, körülményei s jó szive szerint lön meghatározva — s szó nélkül elfogadva.

Ez másként nem is lehetett oly időkben, midőn országos munkavállalat — az inséges munkán kívül nem létezett.

Tavaly — mint főnebb is érintém — a napszám-calamitas még nem mutatkozott; — e baj a folyó évben üté föl fejét először.

Hol a munkás fokozott tudatával bir annak, hogy nélkülözhetlen — legyen az bármely világrész munkása, — fel fogja fokozni igényeit, követeléseit — vagyis a napszám drága lesz.

Hogy nálunk nélkülözhetlensége tudatával bir népünk, főleg a mezei munka sürgős szakában, azt részint tapasztaltuk, részint megfoghatónak — bár károsnak — tartjuk, ha egy futó pillantást vetünk más államok népességi viszonyaira, — fő tekintettel oly államokra, hol, a virágzó kereskedelem és ipar mellett, magas fejlettségű földművelés is üzetik.

Belgiumban egy □ mértföldre esik	8814	lélek
Szászországban	8186	„
Olaszországban	5127	„
Angliában	5085	„
Badenben	4925	„
Württembergben	4857	„
Franciaországban	3725	„
Poroszországban	3622	„
és nálunk	2700	„
s ha látjuk azt, hogy nálunk egy munkás-családra	28	hold

egy főre eszerint 6 hold
megmunkálása esnék —

hogy ezt végrehajtani bár mi erő és szorgalom mellett nem képes, önként értetik s a kézhiány tekintetéből kézzel fogható bizonyítékul szolgál.

A gyér népesség mellett még főbaj nálunk a népességnek egyenetlen elosztása — ép azon vidékeken, hol minden talpalatnyi föld művelhető Magyarország kanaánjain — azon a sik földön, mely Tokajtól le Belgrádig terjed — s hol, bár a népesség négyszögmérföldenkint 2688 lélek körül áll, — mely népesség, ha az ugy mint theoriában, csakugyan megtalálható lenne minden □ mértföld közepén, türhetően megfelelné a gazdasági igényeknek; de mivel aránytalanul szorul össze néptelen puszták közepette — az ismeretes nagy alföldi községekben, mint például:

a 115 □ mföldnyi Békés 135.000 lakosa 20 községben van összetömörülve,

a 62 □ mföldnyi Csongrád 138.000 lakosa 10 községben,

a 29 □ mföldnyi Csanád 75.000 lakosa 11 községben van összeszorulva — vagyis:

e három megyében:

egy-egy községre 8487 lélek s egy-egy községre 50246 hold munkatér, vagyis: egy munkásra — ha lehető legkedvezőbb számítással a népességnek egész fele részét vesszük is dolgozónak — mégis mintegy 12 hold esik; —

világos: hogy az alföld, középszerü industria mellett se képes középszerün megáldott években is meg-

győzni a mezei munkát saját népességével — s idegen munkáskezek segélyére szorul.

Kedvezőbb népfelosztású kerületek — vidékek — ha bár nem bírnának is □ mföldenkint számított nagyobb, legalább tetemesen nagyobb népességgel, — sokkal jobb helyzetben vannak a munkáskézre nézve, mert a munkához kényelmesen jutnak a falvak közelsége által: — ép ellenkezőleg 14—10—8—6 stb. négyszögmérföldnyi birtok közepén fekvő alföldi városokkal, melyek napszámosaikat kocsikon kénytelenítettnek ki- s beszállítani a távolság miatt — s már a munkásosztály nagy tömegben együttléte magában igen alkalmas arra, hogy az összebeszélés — lázítászülte strike megszülethessék, mi a legjobb esetben is képtelen napszámdrágaságnak szülőanyja.

Rendes népességi viszonyok közt csak azon arányban emelkedhetik a napszám, amely arányban emelkedik az élelmi szerek ára.

Nálunk, ezen a klimaticus — s egyéb végletek hazájában, e tekintetben is oly tünetmények mutatkoznak, melyek másutt talányszerűek fognának lenni.

A napszámdij emelkedésének vagy olcsóbbságának okait ha tüzetesen fejtegetjük, úgy tapasztaljuk: hogy, a dolog természetes rendje szerint, emelkedni kell a napszámdijnak, ha az élelmi szerek ára emelkedik, —

ha nagy a kereslet munkáskéz után.

És mégis úgy tapasztaltam, hogy magas gabonaárak mellett aránylag olcsó — sőt nyomott volt a

napszám némely időben — miért? — mert a kereslet munkáskéz után nem volt élénk, s a nép kényyszerült dolgozni, ha élni akart, oly áron, minő kínálva volt. Megjegyzem, hogy itt nem az inséges időkre kívánok vonatkozni — melyek abnormis körülményeket idéztek elő, — vonatkozom csak oly normalis évekre, melyekben közepszerű termés mellett nagy áron kelt a gabona.

S viszont tapasztaltam azt, hogy aránylag olcsó élelmi szerek idejében mód nélkül felszökött a napszám, — mert a kereslet — legalább egy bizonyos helyi kereslet — nagy volt a munkáskéz után.

S ebből azt következtetem, hogy a munka terén is lehet és van panique, mint a börzeüzlet terén.

Hirtelen kell több kereskedőnek gabonát expedálni, — nyakra főre futtatnak napszámosok után — egymásra licitálnak — s az eredmény az, hogy az előbb 40—50 krnyi napszám helyett 1 frtot — sőt többet is ígérnek és adnak — csak hogy pontosak lehessenek, — mert a pontatlanság tán nagy veszteséggel is járna; — el levén foglalva drága áron a létező munkáskéz jó része — pár napra reá készen van a panique — a számos sürgős teendő, végzendők közt, — s a pár nap előtt csak pillanatnyi szükségből megajánlott 1—2 forint — a munkások részéről állandósított napszámként követeltetik — s hol ezer frtnyi nyereségek forognak kérdésben — egy pár száz frtnyi nagyobb költség nem jöhet tekintetbe — s a nagy napszám fizettetik.

Hirét viszik e magas napszámnak a szomszédos községekbe a szombat estve haza térő munkások — s azonnal felrug künn is a napszám a helyi körülményekhez képest, — majd terjed e felszökkenés községről községre: — s a fővárosban megindult hullámverés elgyűrűzik az országszélekig anélkül, hogy künn csak gyaníttatnék is a keletkezés véletlen oka.

Künn a mezőgazdák körében — a sürgős munka beálltával — egyes, hirtelenében végrehajtandó gazdasági munka — például repczekaszálás, gyűjtés stb.— képes a gazdák egymásra licitálása folytán felcsigázni a napszámot.

Ha az idei napszámdrágaság okait fürkészsük, úgy találjuk, hogy itt nagy tényező volt a tavasz korán nyílása — a korai enyhe időkkel beköszöntött nagy mérvű építkezési mozgalom a fővárosban, mely a közel falvak munkásait tömegesen csödité be; — a közelfalvak szőlős gazdái egyszerre hiányt kezdtek látni kapásokban, — kénytelenek voltak ismét a szomszéd falvakból hozni napszámosokat, holott helyben is szükség volt rájuk — s így ment ez tovább-tovább — folytonos licitáció között; — és hogy ez ekkép áll, jól tudják a főváros környékén lakó szőlőbirtokosok s gazdák; szolgáljon e tekintetben például az, hogy a budavidéki szőlősgazdák Fehérmegye közepéig jártak kocsikon napszámos után — s vitték a kapást — minden áron — bor, koszt ígérete mellett, — s hogy ez egy nemét a paniquenak ébresztette föl, mondanom sem kell.

De künn is — a megyei városokban — nagy lön a tavasz kora beálltával a kereslet, — egyszerre kellett a kukoricza alá kapálás- és a szőlőmunkához fogni, — a cselédtelen kisvárosi polgár, kinek szöleje s pár láncz kukoriczaföldje volt, 1—2 frtot fizetett kapásnapszámért — s e drágaság csak nevelte a fővárosból kifelé gyűrűdző napszám-panique-ot a megye gazdáí között — és a napszámos követelését sokszorosan fokozta.

Nagy tényezője volt mindezen kívül a napszám gyors emelkedésének az, hogy a volt urbéres kisbirtokos, a tavalyi év jótékony befolyása következtén, némi tehetséggel bírván, az összetódult korai munkára — mit rendes körülmények közt, midőn a munka egymás után, nem összetolulva jön, maga végzende családjával — szinte napszámos után látott, s mivel maga is együttdolgozott munkásaival, ki is vásárolta rajt a jó drágára felcsavart napszámot — mit az, kinek egy-két napra kell csak a munkáskéz, megadhat könnyen — akár mit tesz aztán az, kinek a napszámosra egész éven át szüksége van.

Nevelte a munkások követeléseit a túlvérmes remény, mely az ideí ragyogón indult, de valóban elég szerényen kiütött év nagy terméséhez volt csatolva.

Nevelte a megindult sok vállalat komoly kereslete munkáskéz után — a sok vasutépítési s canalisterv — miről népünk hajlandó volt azt hinni, hogy a jövő héten már meg is kezdik.

És nevelte a munkások követeléseit s rendetlen szerződösszegési hajlamait helylyel-közzel, keserü visszaemlékezés az inség azon napjaira, melyekben — valljuk be — hogy annyi magasztos példája mellett az emberiségnek, a jótékonyságnak, helylyel-közzel kizsákmányoltatott egyesek által a nép nyomora s oly munkák teljesítésére kényszerítettett 10—20 kr. napszám mellett, melyért rendes viszonyok közt 30—40—50 krt. fogott volna nyerhetni.

A nép természeténél fogva hajlandóbb a sok jó közt előforduló egy-egy roszra emlékezni vissza — mint a több jóra.

Növelte a rendetlenségi hajlamot az aratók közt, főleg a dunántúli megyékben — hol ember dolgában kevésbé látunk hiányt — azon már-már tulságba ment felcsigázása az ugynevezett lójárási napszámoknak, mit a gazdák az aratáshoz szoktak kötni — lójárási vagyis az aratók elhozatala s részük haza szállítása körül teljesített kocsifuvarok kárpótlása czime alatt.

E napszám kialakuvása körül — ismét valljuk be őszintén — egyeseket a számítás messze tulragadott a méltányosság határain.

E lójárási napszámok eleinte tettek 3 napot fejünkint, — e három napon, midőn még a birtokos által élelmeztetett az arató, enni is kapott a munkás, — ma már a három napból szakmáymunka lett, és pedig helyenkint olyan, hogy 6—8 napot kelle dolgozni ingyen — saját élelmén az aratónak, ha szakmáymát be akarta végezni — s ezentúl követeltetett

még tőle, hogy ennyi meg ennyi ember tartozik kiállani — a takarodást megkezdendő szekerek mellé és az asztagozáshoz.

S e mellett saját maga élelmezi magát az arató — kapván részül a 11-dik csomót.

Az aratók száma körül is fordulnak helyenkint elő helytelen követelések, — oly számra történik a szerződés, mely mind az elősoroltakat összevéve, amint kissé roszul fizet a gabona — vagy kisebb az ára, — már oly üres kezekkel bocsátja haza az aratót jó reményekben várakozó családjához, mint midőn elment, — oly szegényen tér haza mint távozott — nehéz 20—24 nap, sokszor egy havi erős munka s időzés után is, ha közbe-közbe esők jártak — de gazdagabban csalódott reményekben — és keserűségben — az ur ellen, ki a szegény emberrel ingyen dolgoztat.

Mig kosztot kapott az arató, könnyebben tűrte a termés mostohábságát s a kedvezőtlen aratási időket, — mert elvégre is megkapta a 12—14-dik részt — s abból, kifizetvén kettőzójét, valamije mindenesetre maradt.

Most saját kenyeren dolgozik — ő tartja kettőzójét, — ha esős idők miatt hever, enni mégis kell neki és társának is, — s nem tulzom, ha állítom, hogy több esetet tapasztaltam magam, midőn a józan életű, jóra való arató — adóssággal tért vissza a teljesen befejezett aratásból — s jobb esetben oly csekélységgel, mi messziről sem áll arányban a teljesített munkával.

Ép ez okok miatt érzékeny aztán az arató a magas lójárási ingyen munka irányaiban; — ép e körülmények okai annak, hogy oly jelenetek fordulhatnak elő az aratás körül, minők, sajnos, hogy ez idén majdnem országszerte előfordultak.

Kötelességem reá mutatni teljes őszinteséggel a baj egyik fő forrására — mert a baj ismerete nélkül nincs orvosság sem a kormánynál sem másutt.

E bajon azonban segíteni lehet — csak egy kis jó akarat kell hozzá.

Sajnos, hogy meg kell emlitenem, miszerint érintettem balfogásokon kívül — mert elvégre ezek nem annyira általánosok, hogy tisztelettel nem kellene a kivételeket méltányolnom — fokozta az arató — általában munkásnépünk követeléseit — rendetlenkedési hajlamát — azon lelkiismeretlen izgatás, mely a fennálló rend és törvények iránti tiszteletet végkép kiirtani a nép kebléből tűzte ki feladatául; — mely izgatások megtermették keserü gyümölcsöket — már eddig is, de teljesen kifejlesztenék a communisticus hajlamokat jövőre — hacsak a józan hazafiság és kormányzat meg nem találja azon ellenszereket, melyekre oly nagy szüksége van a népéletnek — a haza jövője-, boldogulása- s becsületének.

Jól ismerem ez izgatások fonalait künn a nép között, — oly emberek kezeibe futnak azok össze — s oly emberek által vezetnek, kik a népet csak kiélegithetlen ambitioik lépcsőiül akarják felhasználni — kik örökké a nép javát, boldogságát emlegetik, — de

kiknek neve sohase látható akár egy-egy inségi jótékony aláírási iven, akár a társadalmi téren kifejthető segélyezési eszmék terén — szóval, ott, hol tetteleg segíteni lehetne és kellene azon a népen, mely sok jó tulajdonai mellett oly hajlandó az aranyos hegyeket ígérő nyegleségnek hitelt adni, s a jóakaratu, áldozatkész hazafiak higgadt intéseit siket fülekkel fogadni.

Az olcsó liberalismus roppant tevékenységet fejt ki: — avagy mi könnyebb az üres szónál — a phrasis-gyártásnál? — s csakis azon conservatismus higgadtsága, mely birtokos népünkben él — s a proletariatus eddigelé mérsékelt volta mentheti meg a magyar társadalmat egy végzetes romlástól — melynek bekövetkeztével, a romokon ülő könyező Mariusok valóban nem azon körökből fognak kikerülni, mely körök apostolai a romlás előidézésére, egy jobb ügühöz méltó szívóssággal dolgoznak; — a Mariusok ismét csak azok közül fognának előteremni, kik ma oly szent akarattal állanak ellene az áradatnak — vajha oly sikerrel álljanak, mint nemes intentioik megérdemlik.

Rombolni könnyü — rombolni tud a medréből kiáradt folyam is; de építeni — ezt csak a valódi önzetlen lelkesedés — és jóakarattal, — vagy a higgadtan számítani tudó ész van képesítve — társadalmi ügy, mint politikai téren.

Összevonván már most a napszám-drágaság keletkezésének általam fejtegetett okait, — úgy találjuk, hogy ezek keresendők:

a) gyér népességi viszonyainkban;

b) a népesség aránytalan felosztásában;

c) a megváltozott gazdasági viszonyokban — különösen pedig a magtermelés tulemelkedésében — általában az intensivitas fejlődésében s a földmivelés területének — tiszaszabályozás, szárítás és önkéntes száradás útján — nevezetes nagyobbodásában;

d) nagy reményekre jogosító tavasz kora nyílásában — s a nagy mérvben megindult fővárosi építkezés — s országos vállalatok mozgalmaiban;

e) az aratási rendellenességeket illetőleg, még az aratási ügy körül előforduló visszásságokban s a politikai szélső izgatásokban.

Ezek, rövidre vonva össze, főokai az ideai napszám-calamitasnak — itt rejlik a baj, melylyel megismerkedvén, ideje, hogy áttérjünk kutatására annak:

miként lehetne azon bajt orvosolni?

mely, ha idültté válnék földmivelésünk testén — azon a testen, melyet föntebb nemzetünk életfájának nevezénk, oly életfájának, melynek üde árnyékában s ótalma alatt él és mozog minden e hazában — kiszámíthatlanul következményeknek kellene elébe néznünk.

A bajok egy része — és pedig legfőbb része oly természetű, hogy rajt segíteni képesek alig vagyunk — s min csakis az idő segíthet.

Ilyen például: gyér népességünk.

E bajról azt mondja a kitünő nemzetgazda Dietz, hogy: „oly baj ez, melynél szerencsésebb baj nem érheti a nemzetgazdászatot — midőn t. i. a népesség nem növekszik a nemzetgazdászati fokenkénti emelkedése nyomán fejlődő kéz utáni kereslet arányában.“ Mint minden gyorsan fejlődő országban, úgy Magyarhonban is drága a munka.

E bajon, ha hatalmamban állana is, egy csapással nagy tömegben vetni a szorgalmas idegen kezét pusztáinkra, megvallom, nem fognám a lehetőséget felhasználni.

Nem, mindenek előtt azért, mert oly szélsőségekben járó klimatikus viszonyok közt, minő a miénk, hol — a kisebb magyar síkon az évi csapadékátlag 13—15 hüvelyk — az alföldi nagy síkon 16—18, s ha meggondoljuk azt, miszerint Velenczében az évi csapadék átlaga 43.²³ hüv., Németországban 26—27“, Felső-Bajorországban 21½“ egész 46“-ig, az Appeni-nekben 25—60“, az Alpések alatt 33—54“-re emelkedik: önkénytelenül látnunk kell, hogy a magyar föld — legalább addig mig minden vizei felhasználva nem lesznek az öntözésre — feltünően nagyobb népességnek, a damokleskardként folytonosan fejünk fölött függő aszály miatt, biztos ellátást nem nyujthat. S a népesség szaporodását — mely a földmivelő országokban némi lépést tart a földmivelési viszonyok fejlődésével — s nem szokott oly roppant hirtelen emelkedést mutatni elő, mint az ipar és kereskedelem vá-

lasztott tartományaiban — a népesség szaporodását, ismétlem, bizzuk e földmivelésre magára, mely azt, ha bár nem oly mérvben is mint napi szükségünk sürgőleg igényelnék, lassanként előbbre segitendi — és bizzuk a népnevelés, az egészségi ügy emelkedésére, melyek a magyar gyermekek közti ijesztő halandóságot kevesbiteni fogják — szóval, én Magyarország népességi viszonyain az önkifejlés, s nem erőszakolt idegen colonisatio utján kívánok segiteni.

Ha már colonisálni kell, az anyagot hozzá tulnépes magyar vidékeken keresem — és segitve lesz az általam b) alatt „a népesség aránytalan felosztásából” következtetett bajon.

Igen jól tudom, mily kemény vádoknak néz elébe abbeli tételem, miszerint én a magyar népességi viszonyoknak a mezőgazdaság kívánalmaihoz képesti idomitását — s közvetve a népesedés előmozdítását — kizárásával az idegen telepítéseknek — egyedül saját létező anyagunk felhasználásával, fejlesztésével ohajtanám foganatba venni.

Ismerem e tekintetben a németiség gondolkozását — kész vagyok az ultramagyarizmus gunyját felvenni, tudván hogy a mit mondtam, — megfontolva mondtam.

Csak legközelebb is erősen hangoztatik egy bécsi lapban — a „Neue Freie Presse“-ben a „Colonisation in Ungarn“ cikkben — sürgőssége a telepítésnek, állittatván, hogy mindaddig mezőgazdaságunk nem emelkedhetnék a cultura azon fokára, mely

colonisatio (német) útján elérhető lenne — mert a magyar földművelésnek kézre, és pedig szorgalmas és értelmes kézre van szüksége.

Készségesen ismerem én el, hogy mindez igaz, — elismerem azt is, hogy a német földműves kitartó, értelmes, szorgalmas munkás; de, mindaddig, míg saját hazám oly vidékeket mutathat fel, hol a túlnépesített terek — a lakosokat immár táplálni nem bírják — és pedig szinte kitartó, ügyes, értelmes földművesekből álló népességet — mint például a székely föld: már addig, bocsásson meg nekem a N. Fr. Presse, — ha saját klimatikus viszonyainkhoz szokott anyagunknál kívánok maradni — s ha rajtam áll, a székely birtoktalan ifjuságnak nyujtok alkalmat a házasodásra — s a magyar faj szaporítására az alföldi pusztákon, — vagy akár a nagy községek feleslegének, — s e rajok által ohajtom a magyar népet a földművelés javára szaporítani, — s nem megyek anyagért akár a Lajtán túl akár a külföldre — megkimélve az idegen elemet a magyar szolgabiró-gazdaságtól — mint ugyanazon lap — a colonisatio érdekében — gunyolódik, meg nem gondolván azt, hogy számos német telepítvényeink, átesvén régi idők óta a klimávali küzdelmen, — irigylésre méltó módon virágoznak — a szolgabiró-gazdaság alatt.

A népesség aránytalan felosztásából földművelésünkre háramló bajon tehát, igen is, telepítés által vélnék segitendőnek.

Számos nagy birtok segített már egy nemével a telepítésnek magán — s rendes conjuncturák közt meg is él munkáskéz dolgában. A lakos-systhema nem csak az Alföldön ismeretes, látjuk ennek példáit Fehérmegyében is. Bizonyos számú családokat telepít a birtokos pusztánként oly formán, hogy ellátja őket lakással, pár hold földdel, juttat lovaik, marháik számára legelőt, ad neki kukoricza-, burgonyaföldet — s a lakosság dologgal fizet minden élvezett adományért — s a gazdaság legfőbb kézbeli szükségletének jó része fedezve van.

E telepítésnek az az árnyoldala, hogy csak is ideiglenes a lakosra nézve, nincs neki garantiája az el nem küldetésre nézve — mi moralitásának rovására szolgál s buzgalmát csorbitja; — ohajtandó lenne, hogy a jó magaviselet biztosítsa a lakost arról, hogy nem csak ő maga, de utódjai is helyben maradhassanak. Továbbá a feltételek, melyek alatt a lakosság elnyerhető, szerintem tultakarékos, — kissé több javadalmat ohajtanék adatni neki — mint mennyivel az alföldön itt-ott elláttatik, — hogy az uradalom érdekeihez saját érdekei által is jobban csatoltassék.

E lakos-systhema megfelelhet tán az illető birtok szükségeinek — de az állam czéljainak meg nem fellevén — mi inkább azt követeli, hogy minél több lakosa birjon saját birtokkal a hazának: — én a telepítést állandóan kívánom eszközöltetni.

Ez ellen, jól tudom, a magán-birtok erősen föl szólal, — és mégis megmaradok nézetem mellett,

mert én nem ingatag alapon álló — szülőföldéhez nem ragaszkodó — sehonai, demoralisált néppel ohajtom a számot növelni, — hanem olyannal, mely az általa művelt földhöz kegyelettel ragaszkodik — mint utódjai leendő örökéhez, s melyet ép e körülmény erősen köt a haza földéhez — s annak minden érdekéhez.

A birtok oly varázserő, mely nemes, hazafiui érzelmeket képes költeni és táplálni — oly, kevésbé művelt egyénekben is, kik ebbeli érzéseiknek kifejezést is alig bírnak adni, — de mely érzés mégis hogy létezik, láttuk a vész napjaiban.

Igenis, mí nem csak munkás kezet keresünk, — de hazafias szívet is; fájdalom, hogy ellentétes példány kelletinél több van már ugy is közöttünk.

Azt az elméletileg négyszögmérföldenként 2700-ra menő, de valóságban 30—40—50-ezernyi nagy tömbökben összeszorult — s ez összeszorulás által a körülötte néptelenül álló egész 14 □ mérföld nagyságu határok helyes művelésére — már csak ennyiben is képtelen népet ohajtanám én alkalmas távolságban — egy-egy méhrajként elhelyezni, hogy szaporítsa fáját s hogy mézet gyűjtsön munkája által a közös nagy kasnak — a hazának.

S a mennyiben a nagy községek népessége elégtelen lenne — felkeresném a jó székely népet — ezt a magyar bretagneit, — kit szorgalmas munkája után sem bírnak már táplálni szűk völgyei — s telepítném az alföld rónáira, — hogy ne legyen kénytelen Moldva

s Oláhországban keresni a megélhetési tért — nyilvános kárára a magyar fajnak s közgazdászatnak.

Ha e telepitési elméletem a gyanított akadályokba bukkanna — ha azt a törvényhozás a magánbirtokra reá octroyálni nem lenne hajlandó: nyereségesnek fognám tartani, ha annak foganatosítása terjedelmes, százezer holdakra menő kincstári pusztákra szorítkoznék is.

És legroszabb esetben, a javított lakos-systema is szolgálatot teendhet a kézhiányban szenvedő pusztákban gazdag síkföldi földmivelés ügyének — ha bár sok kívánni valót hagy is maga után e rendszer, — s csakis nevezetes javításokkal lehet létesítését kívánni.

A jónak nem a rossz a fő ellensége, hanem csak a jobb, — azért ha jobban — vagy éppen legjobban nem eszközölhetünk valamit, elégedjünk meg a tűrhető jóval; — sok nemes eszme bukott már el — s tűnt le a szinpadról nyom nélkül — mert a „legjobb“ elméletét ridegen állítá fel — nem engedvén belőle semmit — nem alkudván meg az idővel, annak nehézségeivel — s nem bizott a kedvezőbb jövő fejlesztő hatalmában.

Nem csalódom, ha állítom, hogy a mi baloldalunk is — a „legjobb“-nak rideg felállítása miatt — nem akarja elismerni — méltányolni — a lehető — s viszonyaink között ma egyedül kivihető „jót“.

A c) alatti munkáskéz hiánya által okozott bajokát megváltozott gazdasági viszonyainkban az in-

tensivitas fejlődésében, a magtermelés tulemelkedésében, a földmivelési terület nevezetes gyarapodásában keresem.

Kétségtelen, hogy a kecsegtetően magas gabnaárak befolyása alatt magtermelésünk oly fokra emelkedett, melyen az állattenyésztést a térről — a juhászat kivételével — majdnem teljesen leszoritotta.

Ebből nem csak az a veszély következik, hogy a más országokban is erősen fokozódott magtermelés oly tultermelést idéz elő, mi az eddig tetemesen kedvező árakat nevezetesen lenyomni fogja — s az egyoldaluvá vált gazdaságok alacsony gabnaárak mellett nem lesznek képesek magukon segíteni, — honnan bekövetkezik azon veszély is, midőn a folytonos magtermelés által kimerült föld meg fogja tagadni a mostoha kezelőtől további szolgálatát.

Arabia egy része — s a romaiak hajdani gabnaéléstára Szicília — intő például szolgálhatna e tekintetben nekünk is, — csak az a baj, hogy mi nem akarjuk hinni a veszélyt addig — míg nem késő lesz.

Az inséges évek, főleg az 1863. év erős intést szolgáltatott pedig kivált az alföld azon gazdáinak, kik a — szerintük kimerithetlen — földet, anélkül hogy akár fekete ugarként, akár trágyázott takarmány- vagy luczerna-terekként javítani, pihentetni jónak látták volna, évről évre kukoricza után buzaforgóval zsarolják, — intő például szolgálhatott volna igen is nekik az 1863-ki aszály arra nézve, hogy ha volt némi magasabbra nőtt buza — s átaljában ha volt

valahol termés vidékükön, csak is oly földben volt, mely kivételesen fekete ugar után hozta a buzát.

Itt a baj orvoslása tehát a mezőgazdaságunkban megállapítandó helyesebb arányok behozatalában rejlik, — oly arányok behozatalában, melyek, terjedtebb takarmányfélék termesztése mellett, a föld termőerejét tápláló állattenyésztést lehetővé teszik s e mellett — a jobb kezelés szerint — kielégítő gabnatermással is jutalmaznak.

Hogy az állattenyésztés hanyatlása már is mily drágává tette a marhát, emlitenem sem kell; — 400 forint egy pár ökörért ma már nem tartozik a ritkaságok közé — s hogy ily ár mellett a gazda tisztajövedelme mily csorbát szenved, mondanom felesleges.

A keleti marhavész 1861—1867-ig 147.566 darab marhát pusztított el — s ez csakis hivatalosan összeirt szám, — hány eshetett el ezen kívül ismeretlenül?

Az inség és nyomor évei alatt — marháját eladni, felemészteni volt kénytelen a kisebb gazda, s e két tényező folytán drágult meg az igavonó. Nem kell-e komolyan gondolkoznunk — egyéni ugy, mint közigazdasági érdekből — azon, hogy a marhatenyésztés újra lendületet nyerjen? — s e mellett a takarmánytermelés tágitása s a magtermelés megszorítása által — munkáskéz dolgában is előnyösebb helyzetbe jöjjünk?

A földmívelési industria belterjesebbi fejlődése — s a szárítások útján nyert nagyobb földmívelési tér által okozott — érezhető kézhiányon is csak a főntebb előadottak — s ezen túl a gazdasági munkakímélő gépek még nagyobb mérvbeni alkalmazása által lehet segíteni.

d) alatt a tavasz kora kinyílása által összetódult mezei munka — s a fővárosban tömegesen megindult építkezési vállalatok hirtel — országos élénk kereskedelmi mozgalmak által okozottnak véleményeztem az idei tavasz óta tapasztalt napszámdrágaságot.

Ez okok nagy részben nem fognak szünni a jövő évben is; — lehet ugyan, hogy a mezei munka nyugodtabb rendben lép előtérbe mint ez idén, — de a főváros még nagyszerűbben fog épülni mint ez idén, midőn az építési anyag hiánya, annak szerfölötti drágasága az építkezési hajlamot részint lehetlenné tette, részint akadályozta teljesen kifejezni.

A vasutak, melyek építésének csak hirtel is fölverte a napszámot, csakugyan megkezdettek építtetni, s még inkább meg fognak kezdeni a jövő tavasszal.

Nincs hát okunk egyáltalán azzal kecsegtetni magunkat, hogy kéz dolgában jobban leszünk mint az idén voltunk. — S e pontnál kell előadnom azt, mit a rögtöni segély tekintetéből javaslatba hozhatok; — az eddig mondottak leginkább hosszabb időt igénylő — s részben távol jövőben eszközölhető javításokra vonatkoztak.

E pontnál kell előadnom az orvosszereket, melyek — mint bizton hiszem — ha kellő erélylyel, idejében alkalmaztatnak — ha teljesen nem lesznek is képesek a napszámügyön segíteni, — annak károosságát nevezetesen enyhíthetik.

* * *

A közigazgatás útján elérhető orvosszerek elseje a katonaság lehető legnagyobb mérvbeni dologra bocsáttatása az aratást megelőző időben.

Kedvezően tapasztaltuk az idén, mely jó szolgálatot tön a katonaság a megszorult gazdáknál.

A legénység kedvvel és példás renddel dolgozott — és kitűnően dolgozott.

Nézetem szerint jövőre ép az ideai modalitással lennének munkára bocsátandók — csakhogy hosszabb időre mint ez idén.

Az egyszerű szabadságra-bocsátást nem tartom oly czélszerűnek mint az activ szolgálatból szétbocsátást, mert utóbbi esetben az illető gazda kérelmére parancsnokot is nyer a gazda katona-munkásai mellé — mi a rendnek nagy garantiája.

Mig, ha egyszerűen szabadságotatik a legénység, egy az, hogy igen könnyen a vasutakhoz szivárog — vagy városi munkákra — s legjobb esetben is tán nem ott nyujt segélyt munkájával, hol reá a legkiáltóbb szükség lenne, mire nézve a gazdák kérelme már is elegendő utmutatást szolgáltat; — de más részről az is bizonyos, hogy a szabadságot katona —

nem érezvén a katonai fegyelmet háta mögött — bár a polgári hatóság alá van helyezve, mégis könnyebben ragadtathatik rendetlenségekre, — s valljuk meg, hogy nagy munka idején vajmi keserves elégtétel, előforduló kihágás esetén, a gazdára nézve az, ha a kihágó elfogatván börtönbe kísértetik, — s a gazdaság egy vagy több munkáskéztől fosztatik meg.

Födolog itt, inkább megakadályozni a rendetlenséget — s ez az activ szolgálatban álló parancsnokló tizedes őrszemei által felvigyázott legénységnél legbiztosabban fog elérhető.

Nevezetes segély-forrás rejlik továbbá a mezőgazdasági kézhiányra nézve a felső megyék tót ajku lakosságában, melyet az inséges idők annyira elriasztottak a síkföldtől — hogy hivatlanul többé lejöni alig lesznek hajlandók.

Erre nézve akként látnám szükségesnek s célszerűnek eljárni, hogy az illető felső megyék, melyeknek lakossága a mostoha földviszonyoknál fogva kényyszerítve van, munkát és élelmet a megáldottabb vidékeken keresni, felhivandók lennének azon munkások pontos összeírására, kik az alvidékre dologra menni készek — följegyeztetvén munkabér iránti igényeiket.

Ez összeírások a földmívelési ministeriumhoz lennének küldendőek.

Viszont: iratnának össze a kézhiányban szenvedő azon gazdák megyénként — május hóban, midőn már kiki láthatja mennyiben szorul idegen munkásra, — kik e tekintetbeni szükségleteiket bevallanák azon —

aláírásaikkal erősített — nyilatkozattal, hogy a nyereendő munkásokat legalább is 60 napon át foglalkoztatni s fizetni fogják.

Ezen összeírások eredménye közöltetvén a miniszteriummal — ugyanaz, tájékozván magát a megyék szükséglete s a nyerhető munkáskéz száma iránt, értesíteni a megyét, hogy a kebelebeli gazdaközönység munkáskézbeli szükségletét illetőleg Y-megye hatóságához forduljon, mely a kívántakat haladék nélkül eszközölné.

Födolog, hogy a felföldi szegény munkás biztosítva legyen arról, hogy bizonyosra megy s cserben hagyatni nem fog; — erre nézve szükséges is, hogy minden lehető garantiát nyerjen a munkás, hogy ne tisztán a gazda önkényére legyen hagyva a munkabéli elküldetése, hogy ezt a kerületi hatóság tudta s beegyezése nélkül tenni ne lehessen, — hogy csak valódi hanyagság, rendetlenkedés szolgálhassanak alapul az elbocsáttatásra.

És födolog, hogy élelmeztetésük a méltányos igényeknek megfelelő legyen.

S viszont a gazdák is kell hogy biztosítva legyenek az iránt, hogy bejelentett szükségletükre nézve cserben nem hagyatnak, hogy e tekintetben a felső megyék hatóságai lehető erélylyel és gyorsasággal fognak eljárni.

Jól tudjuk, minő áldozatokra lehet készen a megszorult — vagy a megszorulástól méltán tartható gazda; — könnyen megeshetik, hogy kész utiköltség-

gel is ellátni az eddig hetekig gyalog utazott munkáscsapatot — bizonyos sürgős körülmények közt.

Azonban vasutaink, a munkásnép és a gazdák egyesült érdekét még kellőleg nem vették figyelembe eddig; — szükséges lenne, hogy IV-dik osztályu vagonok állittatnának a legszegényebb osztály számára. E tekintetben a közlekedési ministerium lenne felkérendő, hogy jövőre a concessiók adásánál ezen, a mezőgazdaságra nézve nem kis fontosságú — s a népre közvetlenül nevezetes könnyebbitésül szolgálendő kikötményre súlyt helyezni méltóztassék. Mint szintén felkérendő lenne arra is, hogy a mennyire lehetséges — a vasutépítést a legsürgősebb mezei munka idején — július és augustus hónapokban — legalább a ben-szülött munkásokra nézve — főleg a nagyobb földműveléssel bíró síkföldön — beállítani törekedjék.

Csak is vázlatosan s a fő vonásokban érintettem a tót munkásosztály ügyét, melyet a síkföld mezőgazdasága érdekében beható tanulmány tárgyává tennünk az illető — sok szükségét, inséget szenvedő, jó indulatu nép iránti kötelességeinknél fogva is tartozunk.

Tudjuk, 'mily jó szolgálatokat tőnek a jó, bugernek nevezett, tót atyafiak csak kevés évek előtt is — a síkföldön — — honnét az inséges évek ugy elriasztották őket, hogy napjainkban már önként nem igen merészkednek egy hosszú, kétes jövőjü utra indulni kaszáikkal.

Rajtunk tehát a sor kételyeiket eloszlatni, — bántorítani, biztosítani őket a munkanyerés tekintetéből. Ezt a magyar kormányzattól nem csak közgazdászati érdekek, hanem — emberiség is követeli.

Hogy a napszámot miként lehet előre, kiosztott földekkel is biztosítani, sokkal ismertebb dolog mintsem hogy ezt másként, mint rövid emlékeztetés végett emliteném. Okulva azonban a jelen év tapasztalatain — s előgondoskodásból a jövő irányában a munkásnak ezen, reá nézve nagy vonzerővel bíró elkötelezését az eddiginél nagyobb mérvben látnám eszközölnök.

Az alföldre nézve az orvosszerek között súlyt kell fektetnem továbbá az arató-, kaszáló- és gyűjtőgépek minél terjedtebb alkalmazására.

E tekintetben szükséges lesz Pesten és a vidéken mielőbb gépversenyt rendezni, mely verseny, ha a közelebbi évre még nem gyakorolhatná is közvetlen hatását, a jövőre nem fogja elhibázni üdvös befolyását a kézhiány-szülte drágaság irányában, — már csak annyiban is, amennyiben a munkások — láttára az előkészületeknek — nélkülözhetlenségük érzetéből egy jó részt veszteni fognak.

Igyekeznünk kell gazdáinknak — egy fontos szükségére a nép-életnek: — a téli munkára kiváló figyelmet fordítani.

Minél rövidebb az idő, mely alatt a munkás egyedül képes magának s családjának téli kenyerét biztosítani: annál inkább érezhet ösztönt magában e kis

időt lehetőleg felhasználni s igényeit magasra csigázni fel, hogy annál biztosabb lehessen célja elérésében, — tudván előre, hogy ha a legsürgösebb munkaidő elmulik, később csak alig-alig mutatkozik kérelet utána — s a hideg évszak beköszöntével — egész télen át — munka nélkül kénytelen a készletet emészteni, — s mi rosabb, ha a készlet elfogyott, gyermekeivel együtt koplalni, vagy súlyos adósságba verni magát, minek circulus vitiosusából nincs módja menekülni.

Be kell ismernünk, hogy e visszásság tudata kelemetlenül hat vissza mezőgazdaságunkra — s iparkodunk kell e bajon lehetőleg segíteni.

Ámde, nem tagadom, ez nagy bökkenő.

Gyárakkal bővelkedő országokban e tekintetben nehézség nincsen: — a mezei munka szünetelésével a gyárak munkája várja a szorgalmas kezeket; — nem így nálunk — vagy csak igen is kivételesen.

Egy ismerősömnek a szegény nép télen át foglalkoztathatása hosszas tünődése tárgya volt. Lakhelyén kevés számú proletarius él csak — s e kevés szám jó része, a szerencsés helyzetnél fogva, talált munkát, ha akart — vasutnál, gőzmalomban s a kis-kereskedők között, — csak is egy kisebb részről kelle tehát gondoskodni.

Gondolta, hogy a szalmafonást taníttatja be köztük s a szalma-kalap-készítést; nem kapott alkalmas tanítót. Ebbeli célját később megközelítette azáltal, hogy a megye szék-városában a fegyenczek között

— felhasználván azon véletlent, hogy egy ügyes szalmafonót sikerült köztük felfedeznie — a fegyencz-szalmafonodát felállította, mely kitünő jeles fonókat nevelt — s fő nyereség az, hogy a kiszabadult fegyenczek hon e mesterséget folytatják s télen át hasznos foglalkozást nyertek, mely, míg egy részről tisztességes keresetet nyujt, úgy más részről a lopás útjáról visszatéríti őket s a társadalom hasznos tagjai közé sorozza.

Midőn — amint föntebb emlitém — a szalmafonatási szándok megghiusult: czirkot vetett ismerősöm s télen át adván helyiséget s eszközt hozzá, feléből feldolgoztatta seprűnek. Rövidlátók hajlandók voltak fitymáló szemekkel tekinteni e krajczáros gazdaságot; — azonban a szegénység közé pár száz forint jött egy-két hó alatt — s a mi több, szivesen foglalkoztak meleg helyen, társaságban e kicsinyes dologgal s mellette ismerősöm is megtalálta számadását — haugyan egyebet annál, mit czélul kitüzött, keresett volna — s ez a téli munkaadás terjesztésének eszméje volt.

Nem egyébért hoztam fel e parányi dolgot, mint azért, hogy elvégre — ha reá vetjük fejünket, mégis sikerül valamit találni, mivel — önkárunk nélkül, mert az örökös jótékonyság gyakorlása ki is fáraszt, meg nem is telik — némi bármi szerény foglalkozást bírunk adni annak, ki becsületes munkát kíván — csak hogy élhessen; — s hogy ezt adjunk, hacsak lehetséges, társadalmi kötelességünk.

Hozzá tehetem még, hogy az ily gondoskodásért a nép ragaszkodással, rokonszenvvel fizet, s a mely gazdáról azt tudja, hogy iránta jó szívvvel van, hogy sorsának javítása gondjai közé tartozik, azt sürgős munka idején nem könnyen hagyja cserben.

Hátra van még, hogy a napszám-calamitas leg-égőbb pontjairól — az aratók ez idén tanusított szerződészegéseiről — s e baj mellözése módjairól — az arató-strikeröl — szóljak tüzetesebben.

A szerződések meg nem tartása, a tarló oda-hagyása, az engedelmesség felmondása, a lázongási hajlam, ha időnként igen szörványosan mutatkozott is az országban — e rendetlenség ez idén érte el tetőpontját.

E szerződészegési hajlamot — mi számos esetekben a tettelegességekbe ment át — első sorban ébresztette s ápolta tudata annak, hogy az aratóra nagy a szükség, hogy kiválóan nagy a kereslet munkás-kéz után.

Hogy e tudat a munkásnál erősebb lehetett az alföldön mint más megyékben, azonnal láthatjuk, ha egy futó összehasonlítást teszünk például a tuladunai szintén nagy földmiveléssel bíró megyék és az alföldi — par excellence alföldi — pár megye viszonylagos népességére:

Győrben 1 □ mértföld területre esik	3560 lélek
Esztergomban	3135 „
Baranyában	3090 „
Vasban	3024 „

mig Csanádban 1 □ mértföld területre esik 2500 lélek
Békésben 2076 „
Csongrádban 1700 „
utóbbiban 93 száztóli termőterület mellett.

És e jóval kisebb népesség is, elemeztük föntebb, mily aránytalanul van felosztva és csekély számú közösségekbe összetódulva, mi — még ha a földmivelés igényeinek megfelelő népesség léteznék is — nehezi-tené a munka ügyét.

Nehezíti az alföldi megyék gazdáinak állását azon körülmény is, hogy a szomszédos megyék oláh lakosságára munka tekintetében számítani alig lehet, — segély csak messziről levén várható.

A tuladunai nagy földmivelő megyék egynémelye szintén alig bir nagyobb általános népességgel, mint talán Csanád; mégis — akár azért, hogy e szerényebb számú népesség helyesebben van a területen felosztva, akár azért, mert a szomszédos megyékből könnyü szerrel nyer a mezőgazdaság, ha arra szük-sége van, munkáskezet — a földmivelési viszonyok rendes körülmények közt nagy küzdelmekkel nem szoronganak.

Vegyük például Fehérmegyét, hol 1 □ mértföldre 2540 lélek esik — majdnem hasonlóan Csanádhoz, hol ugyan-e téren 2500 lélek él: mért jóval kedvezőbb mégis Fehérmegyé munkás-viszonya? — azonnal látjuk, ha figyelünk — egyébtől elvonva — csak azon döntő körülményre is, miszerint mig Csanádban

az összes népesség 11 községben van tömörülve, addig Fehérben a népességet 90 község tartja kebelében.

Az idén, mert országszerte nélkülözhetlenségének fokozottabb tudatával birt a nép — a kebelében történt politikai izgatás, mely benne az eddig táplált törvény és felsőbbség iránti tiszteletet megingatta, oly lázongási hajlamokat keltett, melyek nálunk eddig isten kedvező kegyelméből ismeretlenek valának; — az aratási szerződéseket, melyek, talán a lefolyt nehéz idők befolyása után, az arató népre szigorubb feltételek mellett készültek, mint a min a nép teljesen megnyughatott a tekintetben, hogy téli kenyerét maga s gyermekei részére biztosithassa — keresett és talált ürügyet — a nagy területenként megdőlt — részben üszögös buza s gyengén álló tavaszi veteményekben arra, hogy a szerződések ellen kifogásokat tehesen, sőt azokat önhatalmilag meg is rontsa, — tudván, hogy a gazda oly nehéz helyzetbe jutott, miként alig marad számára más, mint meghajólni azon kényszerűség előtt, melyen segíteni nem tud — s mely bajra írt a hatóságnál is alig kereshet, mert a legfényesebb elégtétel esetén is kára pótolatlan marad és az idő — mi ha valaha, ugy az aratási időszakban készpénz — reá nézve visszahivhatlanul elveszett.

* * *

Fölösleges lenne e kérdésnél, a föntebb elmondottak után, még hosszasabban időznöm, de ha teljes őszinteséggel — nem aggódva a kritikán, mely őszin-

teségemért érhet — reá mutattam a baj egy okára: kötelességemnek kell hogy ismerjem, érinteni a módot is — mi ugyan az eddigiek után önként érthető, — mely szerint ugy e most tárgyalt baj, mint általában az összes aratási kérdés körül előfordulható munka-calamitas, felfogásom szerint, ha teljesen nem is mellőzhető, de jó részt enyhíthető lenne.

Mindenekelőtt tanácsosnak tartom, jövőre az aratást nem pénzért, mint ez ujjab időben terjedni kezd — illetőleg szakmányba — hanem méltányos részért adni.

A természetbeni fizetés sokkal inkább elkötelezi az aratót mint a pénz, először azért, mert méltányos részelés mellett sokkal jobban jö ki, másodsor azért, mert a rész irányában apákról öröklött megszokás és előszeretettel viseltetik.

Jól tudom azt, hogy a gazdára nézve előnyösebb, készpénzért fogadni aratót, s hogy a gazda kénytelen lenne rendes körülmények közt ez előnyhöz ragaszkodni — számos terhei miatt; de itt nem arról van szó, mi hasznosabb és előnyösebb, hanem arról: mi tanácsosabb?

A részes-arató a nép tisztesebb rétegeiből szokott kikerülni általában, — míg a pénzes-aratót, talán az arató gazdák kivételével, majdnem teljesen a legalsó réteg — a csöcselék szolgáltatja, — melynek jog és kötelemkről fogalma alig levén, a rendszegésre minden irányban hajlandóbb az előbbinél.

Elvégre inkább drágább aratóval dolgoztatok, mint kevéssel — bitanggal küzködjem s a rosz és lassu munka miatt lábán hosszú ideig künnálló buzám többet elhullasson, mint a mit megkimélni véltem — és veszítse színét, súlyát — szóval, qualitását, a tulérés, a bekövetkezhető esők miatt.

E mondottak állanak az ország minden vidékére egyaránt. A gazdák nagyrészt, sürgölve a növekvő állami s egyéni terhek által, számitani kénytelenek, — s e számitás vezérlette őket — az ősi részes-aratás mellözésével — készpénzért szakmányba fogadni aratókat, — s az aratási munkát ez ujtás kivetkeztette régi, patriarchalis jelleméből, — megszakitotta azon szivélyes kapcsot, mely régebben a földesur — átalában a gazda és az arató között létezett.

Nem érezvén magát jutalmazva a tisztesebb osztály, elhagyta a helyet, hol már apái is arattak évről évre — s keresett más gazdát, hol a részbe-adás még nem jött ki a szokásból; — s e tisztesebb arató helyére egy iszákos, rendetlen csöcselék lépett, mely olcsóbb az előbbinél, de kevés öröm van a vele érintkezésben.

A mit különösen tudadunára nézve megjegyeztem, a lójárási ingyen napszámok körül előfordult méltánytalanságokat illetőleg, arra nézve röviden elég annyit mondanom, hogy ez ügyet a méltányosság korlátain belül intézni el ugy az emberiség, mint a józan számitás követeli.

Munkásunk nem könnyen lázong, nem könnyen rendetlenkedik, míg azt tapasztalja, hogy ura, gazdája irányában igazságos, méltányos; de viszont, ha azt tapasztalja, miként kényszerüése kizsákmányoltatik, hogy vele nem méltányosan, nem igazságosan bánnak el, akkor azonnal elhagyja megszokott nyugalma — s tullép a rend korlátain *).

Szükségesnek látnám, hogy e fontos ügyet, az általános aratás-ügyet, az illető megyei körök és különösen a gazdasági egyletek figyelmökre méltatnák — s beható tanácskozás folytán bizonyos egyöntetüséget hoznának be a gazdáknak e tekintetbeni kikötményeire nézve, melyek, méltányosságuknál fogva, nyugtatólag hatnának a munkásosztály kedélyére — s az aratási fontos munka nyugodt, békés s kellő erökkel eszközölt lefolyását biztosítanák.

Tulfontos e tárgy általjában arra, hogy az érdeklött értelmiség ne sajnálja fáradságát ez irányban gondolkodni, tanácskozni, mert a bajt, mely ez idén mutatkozott, ha megörökülne, beláthatlan szerencsétlenség forrásának kellene mezögazdaságunkra nézve tartanunk.

A törvényhozás minden bajt nem orvosolhat, mely a társadalomban felmerül; sokat a bajok közül, ép úgy mint keletkeztek, társadalmi reformok utján gyó-

*) Ezen nézet ellenében azt hozá fel egy barátom, hogy a munkás egyenjogu szabad ember velünk, ő lássa, hogy miként szerződik — s a szerződést tartsa meg. — Elméletileg igaz ez; de az az egyenjogu, szabad ember egyuttal szegény ember is, kit körülményei szorítanak sokszor risquirozott szerződésre is — s ezt meg kell gondolni, ezt nem szabad felhasználni.

gyithatni; — s ép e végett szükséges elkerülhetlenül, hogy a gazdai értelmiség érintkezzék s folytonos szemügy alatt tartsa a nap ez égető kérdését; — s e czélra megbecsülhetlen közvetítőül szolgálhatnak a gazdasági egyesületek, melyeket minden áron életbe léptetni, mozgásba hozni, ma már elengedhetlen kötelességgé vált.

Elismerem igen is, hogy mező-rendőrségi törvényeink egyrészt túl vannak szárnyalva az idő által, hogy azoknak javításra, bővítésre van szükségük; de, bármely bölcs és előrelátó törvények mellett is, fenmarad főtényezőül a társadalmi javítások tere — ezt ne feledjük egy perczig is.

Büntesse a törvény szigora a törvénszegő munkást; — de a társadalom gondoskodjék arról, hogy a munkás ne leljen egykönnyen ürügyet rendetlenségre; — a méltányosság paizsa legyen a fő fedező erő, mely bennünket óvjon az előfordulható bajok ellen.

* * *

Még egy nevezetes momentumról kell megemlékezniem, mielőtt — tán már kelletlenül is hosszabbra terjedt — értekezésemet befejezném, egy nevezetes és — sajnos, — nehezen gyógyítható rákfenéjéről a népéletnek, melyet, ha szorosan veszszük, a gyér népesség fejezeténél kell vala tárgyalnom — mert a baj, miről szólandó vagyok, a gyér népesség egyik kifolyása s kinövésének is tekinthető; de aminek,

fontosságánál fogva, hajlandó vagyok ez utolsó fejezetet szentelni. E momentum, e baj, a népelet e rákfenéje:

Népünk azon hajlama, miszerint, ha van mit ennie, inkább henyél hon, mint — felfogása szerint — olcsón dolgozni menjen.

Méltán nevezhetjük népünk e hajlamát a társadalom rákfenéjének.

A munka oly tőke, melyet kamatoztatás nélkül sem a társadalomnak, sem az egyénnek, hevertetnie nem szabad.

Amennyiben a munka e kamatoztatásának oly akadályok állanak útjában, melyek elháríthatók: ez elhárításra közreműködnie kötelessége a kormánynak, a társadalomnak.

Egy ily gát e tekintetben a tulságos sok ünnep, melyen a munka szünetel, s mely igen alkalmas arra, hogy a nép a henyéségre reá szokják — vagy ha arra hajlammal bir, abból ki ne épüljön.

Ugy mondják, biztosan nem tudom, hogy az oláh népnek 200 nap körül van ünnepe — majdnem megközelíti e calamitas a spanyol népét, mely, nemzetgazdák állítása szerint, csak is 150 nap dolgozik egy egész éven át ünnepei miatt; — mig az angol munkás legalább is 300-at, sőt valamivel többet, mert vasárnapjain kívül csak is a sátorosünnepek, másodnapi ünnepei, nagypéntek és áldozó csütörtök tartanak meg ünnepekül.

Hogy e munkanapkülömbőség mily óriási tőkét képvisel millióknál — mondanom sem kell, s nem hibá-

zom, ha az angol-szász faj magas foku — majd nem utólérhetlen gyarapodását az anyagi téren e körülménynek is tulajdoníthatom első sorban — teljes méltánylattal adózáván fejlett értelmének s munkára kiválólag képesítő erős testalkatának és szívós, kitartó jellemének. Hogy erkölcsileg is mily kedvezőleg áll az angol-szász faj — hasonlítva a sokünnepű népekhez — említenem sem kell.

Kívánatos lenne tehát, hogy a társadalom, melyben él, — az e tekintetben főtényező — az illető felekezetek egyházkormányzata — belátván azon nagy hátrányt, mely a számos, hétköznapra eső ünnepek miatt a közgazdászatra oly zsibbasztólag nehezedik, — vagy akár maga a törvényhozás gondoskodjék arról: hogy az ünnepek lehetőségig vasárnapokra öszvesíttessenek.

S ezen felül: az aratási időszakban birjon teljes szabadsággal mindenki — dolgozni ünnepnapokon is.

Egy ily gyér népességű földmivelő országban, mint a miénk, ez intékezésnek meg volna az értelme s a gazdák nagy többsége örömmel fogadná azt.

Ha a valódi vallásosság csakis a templom-látogatásban állana, tartózkodnám én, ki a vallást az országok támaszának s a köz-morál erős istápjának tartom, ilyféle indítvánnyal állani elő; de, mert az istent a természet kebelén, a tágas ég alatt is ép oly buzgóan lehet imádni mint bármely fényes templomokban, nem aggódom azon, hogy, ha a nép valódi vallásos érzelmekben neveltetik, egy pár vásár-

nap megtörése miatt — mit a szorgos munka oly igen indokol — a vallástalanság örvényébe sodor-tassék.

Ha e tekintetben a francia clerusnak nem volt scrupulusa — legalább oly nagy nem, mely akadályozólag hathatott volna — s a párizsi ünnepnap folytonos munkát, mely az építkezéstől kezdve a boltok nyitvatartásában nyilatkozik, beszüntetni nem birta vagy nem akarta, azt hiszem, hogy az aratási munka okozta kivétel nálunk sem fog nyomós akadályokba ütközni.

A szerfeletti ünneplést úgy jellegezvén mint a henyesség előmozdításának egyik tényezőjét, igen természetes, már csak nemzeti nagy munkatöke épsége s lehető gyarapítása tekintetéből is — fölülemelkedve az e tekintetben divó előítéleteken — hogy rajt legyünk, amennyire tőlünk telik, ezen, a XIX. század szellemével ellentétben álló, középkori ódontság kinövéseinek a józan vallásosság szabályaival megegyező korlátozásán s átalakításán.

Annyival inkább pedig, minél bizonyosabb az, hogy a sok ünnep nem csak a munkatöke csorbitásával hat hátrányosan a népeletre, hanem amennyiben ugyanazon ünnepek ahelyt, hogy ős rendeltetésüknek megfelelőleg a buzgóság gyarapításának tényezői lennének, rendszerint a legczégeresebb dorbézolásra s iszákosságra nyujtanak alkalmat.

Tudjuk, hogy a legtöbb verekedés, vérengzés, ünnepnapokon, bucsúk alkalmával történik. Egygyel

több ok arra, hogy ez alkalmakat a korhelységre, mire népünk oly erős hajlammal bír, gyérsük.

Népünk ivási hajlama eléggé ismeretes; a korcsma emészti fel legalább is felét a nép keresetének, bor és pálinkára költi családja elől munkája díját — legyen az napszám, legyen az aratási, természetben nyert rész.

S ez a főök, miért nem bír népünk a föld termékenységével arányban boldogulni, főleg mért szegényebb proletariatusunk más országokéhoz képest. Csak egy példát hozok fel erre, hogy mit képes megemészteni a korcsma, hogy mit képes kicsalni ép a proletariatus zsebéből: Fehérmegye egyik, mintegy 6—7 ezer holdnyi határában a lefolyt aratási munka alatt 3 korcsmában 7000 frt ára bor fogyott el, csekély kivétellel az arató nép s cselédség által fogyasztva. — Kérdem: lehető-e így boldogulnia népünknek, — van-e jövője az ily népnek — az erkölcsi ugy, mint az anyagi téren?

Nincs, és százszor nincs — ha nem változik; — de így maradnia nem szabad: meg kell változnia!

Hosszu és nehéz az útja a kijózanításnak, — de a társadalom nincs azért fölmentve a terhes kötelesség alól, tenni ez irányban minden lehetőt a nép megmentésére.

És itt nem egyedül a népiskolák javulásától várok én mindent, — ettől is várok, igenis, sok jót; — de vannak a társadalomnak hatalmas eszközök, az

iskolákon kívül is, kezei között: csak fel kell azokat használnia.

* * *

És e segédeszközök legnevezetesebbje: a népbankok intézménye.

Ez az emeltyü, mely, ha kellő elterjedést nyer, a jelen gonosz helyzetet sarkaiból képes kiforgatni, mely a népben a tökeképzés, a takarékoság eddig ismeretlen hajlamát kelti fel, azt ápolja s abból dús lombozatu terebélyes fát nevel, melynek árnyékában képesek egyedül tenyészni azon polgári erények, mik nélkül nincs nép és nemzet, csak van és lehet léha — semmi szépre, semmi jóra nem képes embertömeg és csöcselék.

A töke-, a vagyonszerzés iránti kedv és hajlam megörökítése népünk — főleg birtoktalan osztályunk kebelében az a varázsvessző, melynek suhintására szellem és rend üti fel sátorát azon körökben, hol az eddig nélkülöztetett.

A vagyon, a birtok — álljon az bár egy-két év során összetakarított tökécskéből — vagy ennek útján szerzett más fekvőségből — az a mágnes, mely a népet szülőföldje, hazája göröngyeihez oly erős kötélléssel csatolja, mely kebelében a hazaszeretet nemes érzelmeit kifejti, mely őt a kitartó munkára edzi — s mely előtte a henyélést utálatossá teszi.

A mely népben a takarítás szelleme fölébredt, az a nép nem fog inkább henyélni hon akkor, mikor

neki a követelt nagyobb napbér meg nem adathatik, hanem készséges erélylyel ragad meg minden alkalmat, mely kezei közé becsületes munkája után néhány krajczárt szolgáltatni ajánlkozik.

Ép azért ragadok én meg minden alkalmat, — melyen a népbankok ügyét a hazai közönségnek s e közt a nép valódi — nem phrasis-gyártó — barátinak figyelmébe ajánlhatom, — tudván már tapasztalásból, mily jótékonyan hat a munkaszeretet, a takarékoság szellemének ébresztésére a kedvező közel alkalom a községi népbankok intézményében népünknel, — hová vasárnaponkint a hét szorgalmával megtakarított filléreit biztos helyre berakhassa — akár öregnapjai biztosítására, — akár gyermeke örökségéért.

A népbankokon kívül, melyeket első helyre állítok, vannak még a társadalomnak más nemü segédeszközei is, a nép erkölcsi életére hatni; — ilyen lenne például a mérsékletességi egylet, mely külföldön helylyel-közzel szép sikerrel működik, — és több más, miknek elősorolása itt felesleges lenne.

Azért kívántam az elősoroltakat ehelyt adni elő, mert erős meggyőződéseim az, hogy népünknek korcsmázási s ott kifejtett pazarlási hajlama szorosán összefügg a munka-calamitas ügyével, — s hogy legelső teendőink egyikének kell tartanunk, benne a takarékosági hajlamot s az ezzel rokon munkaszeretetet ébreszteni — s mindkettővel kebelében — a rend és

nyugalom s a törvények iránti tisztelet érzetét, szóval: a polgári erények összeségét alapítani meg.

* * *

Összevonván már most a tárgyalt munka-calamitas orvoslása tekintetéből előadottakat, következő eredményre jutunk:

Egy része az orvoslásnak a törvényhozás körébe tartozik; — ilyen I. a colonisatio kérdése;

II. a mezei rendőrségi törvények átalakítása s pontos végrehajtatásának biztosítása;

III. az ünnepek megszorítása.

Más része az orvoslásnak társadalmi uton eszközölhető:

a) a lakos-rendszer kifejtése;

b) az aratási szerződések ügyének méltányos alapon nyugvó, egyöntetű intézése, s

c) a nép erkölcsi életének emelését célzó intézkedések által, minők a népbankok terjesztése, a mérséketességi egyletek felállítása.

Egy része az orvoslásnak a kormányzatnak áll módjában, és pedig ha intézkedik arról, hogy

a) a katonaság a mezei nagy munka idejére még nagyobb mérvben s hosszabb időre bocsáttassék szabadságra;

b) a felső vidék munkát nyerni óhajtó népsége felhasználását előmozdítja;

c) a munkás néposztály olcsóbb járás-kelese elősegélése tekintetéből IV-dik osztályu vasuti vagonok

felállítását eszközli, — s amennyiben kivihető, a vasuti építéseket a legsürgösebb mezei munka idején legalább a belföldi munkásokra nézve — beállíttatja;

d) ha arató-, kaszáló gépversenyeket rendez s a gépek terjedését ezáltal előmozdítja;

e) ha a munkásosztály rendetlenkedési hajlamait erélyes rendfentartási szabályokkal féken tartja.

Dr. BALLAGI GÉZA.

Ráth Mór kiadásában megjelentek:

-
- Kazinczy Gábor.** Martius Galeot könyve, Mátyás király jeles, büles és elmés mondásai és tetteiről. 2-dik kiadás. 1 frt. 20 kr.
- Kecskeméthy Aurél.** Parlamenti alkotmány és megyei reactio. 1 frt.
- Egy képviselő napló-jegyzetei** az 1865. decz. 10-kén megnyílt országgyűlés alatt. 3 füzet. 2 frt. 70 kr.
- Kézai Simon** mester magyar krónikája; ford. Szabó Károly. 1 frt.
- Krónika** Magyarország polgári és egyházi közéletéből a 18-dik század végén. Keresztési József egykoru eredeti naplója. 3 frt.
- Lyrái áloék.** Nyugoti költőkből fordította Szász Károly. Gyémántkiadás. Diszkötésben 1 frt. 50 kr.
- Macaulay B. T.** Lord Clive. Warren Hastings. Az angol Keletindia meghódításának története. Ford. Szász Károly. 2 frt.
- Macaulay B. T.** Hampden János, Pitt, Chatham gróf. Két politikai életrajz. Ford. Szász Károly. 2 frt.
- May E.** Az angol parlament és eljárása. Átdolgozta Barsi. 1 frt.
- Meissner A.** Schwarzgelb. Történeti korrajz a mult évtizedből. 8 kötet. 8 frt.
- Mészáros Lázár** élettörténete, külföldi levelezései és emlékiratai. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja Szokoly. 6 füzet. 8 frt. 40 kr.
- Gróf Mikó Imre.** Benkő élete és munkái. Benkő arczképével. 2 frt.
- Mill St. János.** A szabadságról. Fordította Kállay Béni. 2 frt.
- Nagy Iván.** Magyarország családai, czimerekkel és leszármazási táblákkal. 20 kötet. Előfizetési ára 44 frt.
- Nagy Iván.** Magyarország családai. Pótkötet. 5 frt.
- Nagy Iván.** Magyarországi s erdélyi bujdosó fejedelem késmárki Thököly Imre secretariusának **Komáromi Jánosnak** törökországi diariumja s experientiája. 1 frt.
- III. Napoleon császár.** Julius Caesar története. Jogositott magyar kiadás. I. II. kötet. 8 frt. Térképek az I. kötethez 2 frt. 50 kr., a II. kötethez 3 frt.
- A Nibelung-Ének.** Fordította Szász Károly. Schnorr Gyula rajzaival. Pompás Album-kiadás. Előfizetési ára 8 frt. Diszkötésben 10 frt.
- Orczy Tekla** Imakönyve. 120 szinnyomásu képpel. 16 frt. Diszkötésben 24 frt.
- Országgyűlési Zsebkönyv.** Országgyűlési ház-rendszabályok. Országgyűlési okmányok s a t. 2-dik bővített kiadás. 2 frt. 40 kr.
- Pap D.** A pesti magyar nemzetgyűlés 1848-ban. 2 kötet. 3 frt.
- Prescott V. H.** V. Károly császár lemondása és végnapjai a st.-justi kolostorban. Ford. P. Szathmáry Károly. 1 frt.
- Ráth K. és Thaly K. II.** Rákóczy Ferencz Emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól végéig (1711). 3-dik kiadás. A fejedelmi szerző arczképével. 2 frt. 40 kr.
- Renan Ernő.** Az Apostolok. Ford. Molnár Aladár. 1 frt. 60 kr.

Ráth Mór kiadásában megjelentek:

- Rogierius** siralmas éneke Magyarországnak IV. Béla király idejében a tatárok által történt romlásáról. — Tamás spalatói esperes „Historia Salonica“-jából a tatárjárás története. — Nagy Magyarország dolgáról. Ford. Szabó Károly. 1 frt.
- Rónai Jácint.** Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége. 10 könyomatu ábrával. 2-dik kiadás. 1 frt. 20 kr.
- Salamon Ferencz.** A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története. 2 frt.
- Salamon Ferencz.** Két magyar Diplomata a 17. századból. 2 frt. 80 kr.
- Shakespeare** minden munkái. Fordítják többen, kiadja a Kisfaludy-Társaság. I—XVIII. kötet. Minden kötet 1 frt.
- Szabó Károly.** Magyarország történetének forrásai az Árpádházi vezérek és királyok korából. 4 frt.
- Szabó Károly.** A vezérek kora. (Sajtó alatt.)
- Szalay László.** Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. 1 frt. 20 kr.
- Szentkirályi Mór.** Eszmetöredékek a vármegyék rendezéséről. 84 kr.
- Szilágyi Sándor.** Báthory Gábor fejedelem története. 2 frt. 80 kr.
- Id. Gr. Teleki Domokos.** A Hóra-támadás története. 1 frt. 80 kr.
- Thackeray.** A négy György. Fordította Szász Béla. 1 frt. 40 kr.
- Thaly K.** Bottyán János, II. Rákóczi F. fejedelem vezénylő tábornoka. Történeti életrajz a Kuruczvilág hadjárataival. 2 frt. 20 kr.
- Thierry A.** Attila történelme. Ford. Szabó Károly. 1 frt. 50 kr.
- Thierry A.** Attila fiai és utódai történelme. Ford. Szabó Károly. 3 frt.
- Thiers.** I. Napoleon trónlemondása. Elba sziget. Visszatérés. 2 frt.
- Thiers.** Waterloo. 2 frt.
- Thiers.** I. Napoleon Szent-Ilona szigetén. 1 frt. 20 kr.
- Tisza Kálmán.** Parlamenti felelős kormány és megyei rendszer. 80 kr.
- Toldy Ferencz.** Magyar államférfiak és írók. Életrajzi emlékek. 2 kötet. 3 frt. 60 kr.
- A választások előtt.** 2 frt.
- Vámbéry Á.** Vázlatok Közép-Ázsiából. Ujabb adalékok az Oxusmelléki orsz. népismereti, társad. és politikai viszonyaihoz. 2 frt. 80 kr.
- Vörösmarty** minden munkái. Rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai. 12 kötet 14 frt.; 7 diszkötésben 21 frt.; 11 diszkötésben 24 frt.
- Vörösmarty** költeményei. 4 kötet 4 frt. diszkötésben 8 frt.
- Vörösmarty.** Szép Ilonka. Orlay Soma nyolcz fényképezett rajzával. Pompás diszkötésben. 8 frt.
- Vörösmarty.** Szép Ilonka. Orlay Soma nyolcz fényképezett rajzával. Kisebb kiadás. Pompás diszkötésben 3 frt. 50 kr.

